

Huvudansökan, kandidatprogrammet i historia (undervisning på svenska)

Urvalsprov 17.5.2018 kl 15.00–19.00

Skriv ditt namn och dina personuppgifter med tryckbokstäver.

Skriv ditt namn med latinska bokstäver (abcd...), inte till exempel med kyrilliska bokstäver (абгд...).

Om du inte har en finländsk personbeteckning, skriver du istället din födelsetid.

Skriv dina personuppgifter på alla provpapper

Efternamn	
Förnamn (alla)	
Personbeteckning	
E-postadress	
Telefon	

Kontrollera med hjälp av sidnumren att du har fått alla sidor.

Skriv din namnteckning i fältet nedan för att visa att du har kontrollerat ovan nämnda saker.

Namnteckning	
--------------	--

Om du vill att dina provsvar bedöms, lämna det nedanstående fältet tomt.

Om du inte vill att dina provsvar bedöms, skriv följande text i fältet nedan: "*Jag vill inte att mina provsvar bedöms*". I detta fall får du noll poäng i provet.

Att avstå från bedömning	
-----------------------------	--

Namn: _____

Personbeteckning: _____

wvc

Läs noggrant igenom alla anvisningar

- Kontrollera att ditt provkompendium utöver titelbladet och anvisningarna (sida 1–4) innehåller följande sidor:
 - en separat materialdel
 - provfrågor och svarsfält (sida 5–20)
 - ett konceptpapper för egna anteckningar
- Skriv dina provsvar på svenska. Svar som har skrivits på andra språk bedöms inte.
- Skriv med blyertspenna och med tydlig handstil. Otydliga anteckningar bedöms enligt det alternativet som ger minst poäng.
- Du kan planera dina svar och skriva egna anteckningar på konceptpappret. Anteckningarna på konceptpappret beaktas inte i bedömningen. Du kan få mera konceptpapper av övervakaren.
- Placera ditt provmaterial så att deltagare som sitter nära dig inte kan se dina svar och anteckningar.

Bedömning av provet

Provet mäter både omfånget på din baskunskap och din förmåga att uppfatta helheten och sammanhang. Poängsättningen bygger således inte enbart på mängden fakta, utan också på om den sökande kan organisera kunskapen och se helheter i sina svar. I bedömningen fäster vi också avseende vid om den sökande kan uttrycka sig tydligt, använda begrepp korrekt och exakt samt bygga upp logiska svar. Då du besvarar frågorna i den materialbaserade uppgiften ska du demonstrera dels din kunskapsnivå och dels din förmåga att analysera, diskutera och dra slutsatser utgående från historiska källor.

Skriv dina svar tydligt med hela, korrekt formulerade meningar, inte med tankstreck.

Endast svar skrivna på raderna bedöms.

Poängsättning

Urvalsprovet bedöms på skalan 0 – 100 poäng. Poängen fördelar sig på följande sätt mellan provets olika delar:

Del	Du kan få	Du kan bli antagen bara om du får
1	0–40 poäng	minst 20 poäng
2	0–40 poäng	minst 15 poäng
3	0–30 poäng	minst 15 poäng
Totalt	0–100 poäng	

Del 1 är en materialbaserad uppgift där du tillämpar dina kunskaper. Materialet delas ut vid provtillfället. Delarna 2 och 3 består av frågor som besvaras i form av essäsvvar.

Om du vill påkalla övervakarens uppmärksamhet

Om du vill påkalla övervakarens uppmärksamhet, ska du höja armen. Övervakaren kommer då fram till dig. Säg ditt ärende till övervakaren med låg röst.

Om du vill gå på toaletten

Du kan besöka toaletten ledsagad av en övervakare. Övervakarna följer en provdeltagare åt gången till toaletten.

De flesta provsalar har endast sådana toaletter i närheten som följer den traditionella könsindelningen i dam- och herrtoaletter. Därför måste den övervakare som följer dig vara en man om du vill besöka herrtoaletten och en kvinna om du vill besöka damtoaletten.

Gör så här om du vill besöka toaletten:

1. Kontrollera att det finns minst två övervakare i salen och att minst en är en person som kan följa dig till toaletten. Om dessa kriterier inte uppfylls, vänta tills situationen har ändrats.
2. Ta fram sidan 2 med texten WC med stor font och håll upp pappret så att övervakaren kan se texten och kommer fram till dig. Vänta tålmodigt. Övervakaren kan kanske inte följa dig till toaletten genast. Övervakaren kan inte heller nödvändigtvis följa provdeltagarna till toaletten i den ordning de anmäler sitt behov.
3. När övervakaren ger dig ett tecken, samla ihop dina provpapper och lägg dem innanför konceptpappret, och följ sedan övervakaren till toaletten.

När du vill lämna in ditt prov

När du vill lämna in provet, lägg in dina provpapper innanför konceptpappret i samma ordning som du fick dem.

När du går för att lämna in provet, ta med alla dina saker från din plats så att du inte behöver gå tillbaka för att hämta dem.

Lämna in alla provpapper, också konceptpappret, till övervakaren i salens främre del.

Lämna in alla papper, även om du har lämnat vissa eller alla uppgifter obesvarade. Bevisa din identitet när du lämnar in provpappren. Kom ihåg att skriva din namnteckning på provkompendiets titelblad. Övervakaren kan ge dig ett separat intyg över att du deltagit i provet om du behöver det.

HISRU

Sida: 21 (23)

Namn: _____

Personbeteckning: _____

Materialdel, urvalsprovet i historia (undervisning på svenska) 2018

A. Florentinaren Leonardo Bruni till den kvinnliga humanisten Battista Malatesta år 1424:

Varför ska man trötta ut kvinnor med att undervisa dem i retorikens tusen olika konster då kvinnan aldrig kommer att uppträda på offentliga arenor? [...] Om en kvinna gestikulerar med sina händer eller höjer sin röst då hon talar framstår hon som hotfullt och galen och hon borde dämpa sig. De här sakerna hör till männen, liksom krig, strider, tävlingar och offentliga konflikter [...] Kvinnan ska inte ödsla uppmärksamhet på utmanande frågor eller spetsfundiga svar. Hon bör lämna all offentlig tävlan till männen [...] Religionen och moralen borde ha en central plats i den kristna kvinnans utbildning.

B. Den venetianska lärda kvinnan Cassandra Fedele i sitt brev till markisen av Mantua

Francesco Gonzaga på 1490-talet:

Då jag äntligen hade övergivit kvinnosysslorna, och hade riktat in mig på studier och koncentrerat mig på de strävanden som inte bara handlar om den världsliga äran i detta korta jordeliv, utan också leder till glädje över Guds allsmäktighet, då tänkte jag att jag skulle få evigt tack bland människorna. Min målsättning har således varit att hänge mig åt den livskraftiga, brännande och otroliga – men inte, hoppas jag, osedliga – passionen att studera humanistiska ämnen så att också lärda män ska prisa mitt namn.

C. Den tyske Martin Luther i boken *An die Ratherren aller Städte deutsches Lands* (1524):

En stads framgång, välstånd och kraft beror på om staden har flera ordentliga, lärda, förnuftiga, hedervärda och med omsorg fostrade borgare som kan förkovra rikedomar och varor samt förvara och använda dem väl. [...] Jag måste skämmas över oss kristna, särskilt över oss tyskar, som är sådana stollar och djur att vi vågar säga: Vad gör vi med skolor om de inte utbildar präster? Ändå vet vi hur nödvändigt, nyttigt och Gudi behagligt det är att en furste, en herre, en rådmän eller vem som helst som ska sköta ett ämbete är lärd och kan sköta sin syssla kristet. [...] Bara det att världen för att fortleva behöver kunniga, skickliga män och kvinnor är orsak nog för att vi på varje ort borde grunda de bästa skolor för både pojkar och flickor. Då skulle männen kunna förvalta landet och folket och kvinnorna skulle kunna uppfostra och sköta sin familj, sina barn och sitt tjänstefolk.

D. Den franske humanisten Michel de Montaigne i essän *De l'institution des enfants* ("Om barnuppfostran" 1580), översatt till svenska av Jan Stolpe (1986):

En välboren pojke bör söka lärdom, inte för vinningens skull (ett så avskyvärt syfte är ovärdigt musernas behag och nåd, och tar dessutom sikte på andra och är beroende av andras nåd), och inte så mycket för yttre fördelar som för egna, och för att berika och pryda sitt inre, eftersom han hellre vill bli en duglig människa än en lärd. Jag skulle önska att man hellre valde en privatlärare med ett välmöblerat huvud än en med ett huvud som är välfyllt av kunskap. Båda dessa egenskaper bör krävas, men karaktär och omdöme är viktigare än vetande [...]. Behållningen av våra studier skall vara att vi blir bättre och visare av dem. Först när eleven har lärt sig vad som kan hjälpa honom att bli bättre och klokare bör man förklara för honom vad logik, fysik, geometri och retorik är, och den vetenskap som han sedan väljer när omdömet är välutvecklat kommer han lätt att bemästra. [...] Han skall undervisas dels genom samtal, dels genom böcker. [...] Pojken skall inte framsäga det han har lärt sig, han skall tillämpa det. Han skall upprepa det i sina handlingar. [...] Man måste först och främst väcka aptiten och kärleken [till studier], annars producerar man bara åsnor som dignar under bokbördan.

E. Den tjeckiske filosofen Johan Amos Comenius i verket *Didactica magna* (1633–38), översatt till svenska av Tomas Kroksmark, *Stora undervisningsläran* (1989):

Inte endast de rikas och förnämjas barn skall föras till skolan, utan alla på lika sätt: frälse och ofrälse, rika och fattiga, gossar och flickor, i små och stora städer, i köpingar och byar; såsom nedan skall visas. [...] Det kan inte heller finnas någon tillräcklig grund, varför kvinnokönet (för att nu nämna det särskilt) helt skulle uteslutas från studierna – det må vara fråga om latin eller modersmålet. Ty kvinnorna är likaledes Guds avbilder, likaledes delaktiga i nåden och det tillkommande riket, likaledes begåvade med en själ, som är i uppfattningen livlig, för vishet mottaglig (ja, ofta i högre grad än mankönets). [...] Vi tillråder inte att uppfostra kvinnorna till nyfikenhet utan till ärbarhet och deras egen lycka. Närmast skall de därför utbildas i det, som de bör veta och kunna, det, som hör till ett värdigt utövande av husmoderns kall, och det, som främjar det egna välbefinnandet liksom även mannens, barnens och tjänarnas.

F. Den holländska lärda kvinnan Anna Maria van Schurman i verket *The Learned Maid; or, Whether a Maid May Be Called a Scholar?* (Den lärda jungfrun; eller, om en jungfru kan kallas lärd?) som år 1659 gavs ut på engelska:

Mitt djupa intresse för undervisning, och min övertygelse att lika rättigheter tillkommer alla, leder mig till att protestera mot den tanken att bara en minoritet av mitt kön har tillgång till det som alla män anser att är värdefullt att äga. Eftersom visdom anses vara kronan över alla mänskliga framgångar, och eftersom alla män har rätt att eftersträva visdom efter sin egen förmåga, förstår jag inte varför vi önskar att en ung flicka ska utveckla sig själv, men ändå i detta inte uppmuntrar henne att eftersträva det bästa som livet har att erbjuda [nämligen visdom].

H. Den engelska filosofen John Locke i verket *Some Thoughts Concerning Education* (1693), på svenska i översättning av J. Reinius 1929, *Tankar om uppfostran*:

Stryk och alla andra sorters slaviska och kroppsliga straff äro ej ändamålsenlig tuktan, om man vill uppfostra visa, goda och ädla män, och böra därför anlitas mycket sparsamt och det blott av viktiga anledningar och i yttersta nödfall. [...] Det som kräver mest tid, möda och trägen flit, är att hos dem [eleverna] inarbета dygdens och belevnhetens grundsatser och utövning. Vad varje herreman, som har någon omsorg om sin sons uppfostran, önskar honom förutom den förmögenhet han lämnar honom i arv, tror jag innefattas i dessa fyra ting: dygd, klokhet, belevnhet och lärdom. [...] Jag sätter dygden som den främsta och nödvändigaste av de gåvor, varmed en man eller en herreman bör vara utrustad, som en oundgänglig fordran, för att han skall bliva värderad och älskad av andra och angenäm och dräglig för sig själv. Utan dygden tror jag, att han varken blir lycklig i denna eller i en annan värld. [...] Det finnes måhända knappt två barn, som kunna ledas efter precis samma metod. Dessutom tror jag att en prins, en adelsman och sonen till en vanlig herreman böra få olika uppfostran. Här har jag emellertid endast velat framställa några allmänna synpunkter med hänsyn till uppfostrans viktigaste mål och syften, och dessa voro närmast avsedda för en herremans son, som då var mycket liten och jag därför betraktade endast som ett oskrivet pappersblad eller vax, som man kan modellera och forma, hur man vill.

Urvalsprov till utbildningsprogrammet i historia, svenska studielinjen – bedömningsgrunder 17/5 2018

Helsingfors universitet

I urvalsprovet ska du visa både en solid kunskapsgrund och en förmåga att resonera. Du visar din förmåga att se helheter och att organisera ditt svar klart och logiskt. I essäsvaren mäts således bredden på din kunskap, t.ex. genom mängden av relevant fakta i form av namn, årtal, händelser, men vi betraktar också hur du argumenterar och förklarar. Förmågan att se sammanhang, skapa en logisk röd tråd, hålla sig till saken, använda begrepp korrekt och vara tydlig bedöms också. I den materialbaserade uppgiften bedömer vi din förmåga att läsa och uppfatta texter samt förmågan att sammanfatta och lyfta fram de centrala saker som efterfrågas i de olika frågorna. Vi eftersöker också en förmåga att betrakta textutdragen ur olika synvinklar och att jämföra dem med varandra.

Det finns inte ett enda perfekt och rätt svar, utan flera. I det följande räknar vi upp sådana element som vi tänkte oss att ett gott svar skulle innehålla.

Urvalsprovet baserar sig på historia mellan år 1300 och 1700.

DEL I

Den materialbaserade delen bestod av frågor om sju textutdrag där olika personer har formulerat åsikter, målsättningar och ideal om undervisning och utbildning. Eftersom vi plockade bort ett utdrag i ett sent skede var utdragen kategoriserade som A–F och H.

Delen gav sammanlagt 40 poäng, tio poäng per deluppgift.

Uppgift 1.1

Här frågades efter vilka utbildningens målsättningar och metoder var enligt de olika citerade texterna. Uppgiften handlade om att kunna läsa och förstå texterna och att plocka fram det centrala i de olika textutdragens syn på utbildningens mål och metoder. Det var inte meningen att du skulle citera och referera rakt av, utan att du skulle formulera en tolkning, och uttrycka och förklara den med egna ord. Alla materialuppgifter mäter också en förmåga att verkligen se vad man läser och inte lägga till åsikter eller sammanhang som inte får stöd i det givna utdraget.

Här kommer en behandling av utdragen textvis:

Text A Leonardo Bruni skiljer på och definierar klart mäns och kvinnors utbildning. Det handlar om en humanistisk utbildning, typisk för en renässanslärd. Målet för männens utbildning var verksamhet i den offentliga sfären, kvinnornas utbildning skulle inte styra dem till ett liv i offentligheten, utan skulle stödja deras verksamhet som främst husmödrar. För männen var därför

utbildning bl.a. i retorik och historia viktiga, medan kvinnors utbildning skulle fokusera på kristen fromhet och moral.

Text B Cassandra Fedele önskade till skillnad från Bruni att hon som kvinna ska kunna uppnå framgång och ryktbarhet i det offentliga genom sina studier i humanistiska ämnen. I brevutdraget lyfter hon fram sin egen passion för studier, men förankrar också sina mål och medel i kristen fromhet.

Text C Martin Luther lyfter upp den kristnes utbildning som en grund för samhällets framgång och fortbestånd. Målsättningen är ett både kristet och framgångsrikt samhälle. Han betonar att utbildning inte bara behövs för dem som ska bli präster, utan för alla. Utbildningen ska garantera städer och länder god förvaltning, framgångsrika köpmän, goda husmödrar. Välstånd och skicklighet i världsliga ting är inte främmande för en kristen fostran.

Text D Michel de Montaigne skriver till skillnad från Luther i citatet ovan om lärandet för lärandets egen skull, med målet att utveckla människan och karaktären, inte med syftet att uppnå prestige och rikedom. Liksom Bruni och Fedele resonerar han ur en snävare horisont än Luther, eller Comenius i följande citat. Det handlar om utbildning av ädlingar, Montaigne utgår inte heller från ett samhällsperspektiv. Montaigne betonar att eleven först måste utvecklas som moraliskt väsen innan läraren kan övergå till kunskapsbaserad undervisning. Han har en negativ bild av boklärd och av utantilläsning av fakta och betonar betydelsen av att läraren är klok, inte nödvändigt fullspäckad av kunskap. Han föredrar inläring genom handling snarare än genom teoretiska studier.

Text E Johan Amos Comenius betonar att alla oberoende av samhällsställning och kön behöver och borde få utbildning. Han beskriver utbildning i skolor. Även kvinnor borde enligt honom utbildas eftersom de i lika grad som männen har begåvats med förmågan att ta emot vishet. Utbildningens mål för kvinnor är inte nyfikenhet, utan ärbarhet och lycka. Kvinnorna ska utbildas i första hand för husmoderskallet.

Text F Anna Maria von Schurmann skrev ett försvarstal för flickors utbildning. Hon betonade lika rättigheter för män och kvinnor att i sin utbildning eftersträva visdom. Målsättningen är alltså mycket nära Fedeles, men von Schurmann betonar inte lika mycket ett behov att imponera på lärda män.

Text H John Locke formulerar i utdraget ”visa, goda och ädla män” som utbildningens mål. Han fokuserar alltså på män och lägger liksom särskilt Montaigne stor fokus på dygd och karaktär, inte bara på boklig lärdom och sakkunskap. Han konstaterar att pojkar i olika social ställning måste utbildas olika, men befattar sig inte med alla pojkar, utan fokuserar på adel och furstar. Locke betonade i sin filosofi erfarenhetens betydelse, han beskriver här den unga pojkens sinne som ”ett oskrivet blad”, som är formbart i barn- och ungdom. Locke betonar milda pedagogiska metoder och kritiserar aga.

Uppgift 1.2

Här var uppgiften att förklara hur de olika skribenterna i utdragen förhåller sig till frågor om kön.

Text A Bruni skiljer kategoriskt på männens (offentliga) sfär och kvinnornas sfär som han begränsar till hushållet och familjelivet. Personens kön definierar starkt dennes plats och roll i samhället, och vilken utbildning personen ska ges. Endast män ska utbildas för offentlig verksamhet

och tävling om ära. För kvinnor betonas betydelsen av att utveckla den personliga fromheten och moralen.

Text B Fedele uttrycker önskemålet att utbildningen för män och kvinnor inte skulle skilja sig och att också kvinnor skulle få tillträde till det offentliga livet. Hennes egen verksamhet visar att det under vissa omständigheter var möjligt för en kvinna att få undervisning och utvecklas som lärd person, men citatet visar också de stora begränsningarna. Det var inte en självklarhet, utan Fedele behöver hävda sin rätt. Hon behöver också lyfta fram att hon inte vill utmana Gud i sin verksamhet.

Text C Luther talar för att både pojkar och flickor borde undervisas. Det räcker inte att enbart pojkar får utbildning. Liksom Bruni, och Comenius i text E utgår Luther ändå explicit med en självklarhet från att män och kvinnor har olika uppgifter i samhället. Männerna ska förvalta landet, verka i det offentliga, kvinnor måste utbildas för att de i sin tur ska kunna uppfostra barn och tjänstefolk och administrera sin familj. Han ser inte de olika uppgifterna som orsak för att utestänga flickor från skolutbildning, men könet definierar i hans beskrivning människans uppgifter i samhället och sannolikt deras utbildning. Kvinnornas uppgifter som fostrare beskrivs inte nedsättande och förminskas inte, utan beskrivs som en viktig komponent för samhällets fortbestånd och framgång.

Text D Montaigne tar inte uttryckligen ställning till frågan om kön, men definierar i första meningen vems utbildning han skriver om, den välborna pojkens. I ljuset av det här utdraget är flickors utbildning inte viktig för Montaigne.

Text E Comenius talar liksom Luther om att alla barn oberoende av kön ska utbildas i skolor. Han uttrycker också ett starkt stöd för flickors rätt och förmåga att ta till sig undervisning. Liksom Fedele gör i sitt brev ca 150 år tidigare, paketerar Comenius sitt tydliga stöd för flickors rätt till undervisning i ett kristet och fromt ramverk och också han lyfter fram att syftet inte är att sporra kvinnors nyfikenhet (en egenskap som däri ges en förankring i det manliga könet). Lycka och den traditionella kvinnodygden ärbarhet lyfts fram som mål för kvinnors fostran och utbildning.

Text F von Schurmann är den av de citerade personerna som aktivast och med mest emfas talar för kvinnors rätt till utbildning. Hon ramar inte in sitt krav i en konventionell hänvisning till kvinnans traditionella dygder och uppgifter, utan beskriver visdom som det mål som både män och kvinnor borde eftersträva.

Text H Locke skriver liksom Montaigne uttryckligen om manliga ståndspersoners utbildning. Det antyder att det enligt honom särskilt var de adliga pojkarnas utbildning som var av betydelse för den adliga livsstilens utveckling och fortbestånd.

Uppgift 1.3

I den här uppgiften skulle du nämna och diskutera vilka likheter och olikheter det finns i texterna. Här kunde du lyfta fram texternas relation till den historiska samtid där de uppkommit och den skillnad detta innebar. Renässanshumanismen, reformationen, upplysningen utgjorde sådana kontexter. Du kunde också ta upp de olika textgenrerna, textmottagarna och mera snäva sammanhang som skapar likhet och olikhet. Här gick det också att återkoppla till frågan om kön, men det var inte meningen att du skulle upprepa det du redan sagt i uppgift 1.2 utan att tillägga andra aspekter. Nedan räknar vi upp några likheter och olikheter som du kunde ha observerat.

- Text A och B har tillkommit i en italiensk renässanskontext och tar ställning till kvinnors rätt till utbildning med detta som bakgrund. Humanisterna värderade den klassiska antika kunskapen: retorik, politik, moral, historia och uppvärderade dem.
- Båda texterna (A och B) är brev mellan en manlig och en kvinnlig lärd person och strävar efter att påverka mottagaren. Bruni (A) varnar Battista Malatesta för att överskrida lämplighetens gränser, Fedele (B) vill övertyga markisen av Mantua om sin lärdom, också om att hon inte överskrider sådana gränser som Gud och samhället ställt omkring henne. Hon balanserar mellan ett försvar för sin lärdom och sådana försiktighetsåtgärder som hon som kvinna måste ta. I båda fallen handlar det om privata ambitioner och relationer, men samhällets normer visar sig tydligt. Trots att den ena varnar en kvinna för att bli för lärd och den andra försöker övertyga en man om sin rätt och förmåga som kvinna att eftersträva lärdom är det samma könsordning som bildar fond för deras övertalning.
- Samma grundantagande om att det finns ramar och normer om kön som måste hanteras som texterna A och B illustrerar framkommer också tydligt hos Luther, Comenius och van Schurman. Ingen av de manliga skribenterna ifrågasätter de rådande normerna om mannens och kvinnans roller och uppgifter i samhället, medan Fedele och von Schurmann arbetar emot dem. Särskilt Fedele ställer sig aktivt i opposition. I ljuset av de valda utdragen kan vi bara gissa att Locke och Montaigne anslöt till samma synpunkt genom att inte alls ta ställning till kvinnors utbildning.
- Luther (text C) skriver i en helt annan kontext än de två föregående (A och B). Hans text ingår i ett tryckt verk som riktade sig till de tyska städernas borgerskap och han tar tydligast av alla avstamp i (det kristna) samhällets behov och fortbestånd. Hans synpunkter kan sättas i sammanhang med den lutherska lärans syn på den världsliga ordningen och makten och en positiv syn på den goda världsliga förvaltningen. Han starka avståndstagande till idén att skolor bara är till för utbildning av präster är typisk för reformationens och den senare lutherska kyrkans positiva syn på utbildning som till viss grad är nödvändig för alla kristna oberoende av stånd eller kön.
- Montaigne och Locke (D och H) är de skribenter som (i ljuset av de valda citaten) ägnar mest uppmärksamhet åt hur undervisning ska ske. Luther och Comenius (C och E) skiljer sig vad gäller metod i att de skriver om betydelsen av skolor, medan de övriga inte tar upp frågan och möjligen verkar utgå från privat undervisning. Renässanshumanisten Montaigne (1590-tal) och filosofen John Locke, som var betydelsefull för upplysningsfilosofin som den utvecklades på 1700-talet, talar båda om milda undervisningsmetoder och de lyfter båda upp betydelsen av dygd och karaktär, medan de beskriver utantilläsning och boklärdom som till och med negativa. Deras syn på hur kunskap inte ska bankas in i eleven med hjälp av drill och fysiska straff (Locke) ter sig delvis modern, men de är båda djupt förankrade i ståndssamhällets hierarkiska ordning och beskriver båda uttryckligen en uppfostran och utbildning som gäller ett smalt skikt.
- Till skillnad från de övriga nämner Luther, Comenius och också Schurmann allas utbildning oberoende av kön och social ställning, men det är särskilt de två männen som skapar program som handlar om skola för alla. Det handlar ändå inte heller här om fullständigt jämlik utbildning.
- Comenius är den enda vars text har anspråk på att vara en heltäckande beskrivning av och program för utbildning. Montaigne och Locke har skrivit texter som också är riktade till en större publik och svarar på frågor om hur och med vilka ändamål undervisning av gossar av högre stånd ska ske. De har inte samma breda anspråk gällande sina utbildningsprogram. Anna Maria von Schurmann har skrivit något som ligger närmare en kampskrift. Också Luthers skrift kan ses som en pamflett, men i en helt annan kontext och fråga där skolan och utbildning är en del av det som

behandlas. Brunis och Fedeles brevväxling var inte tryckta eller tänkta för bred spridning. Brevnen behöver inte uppfattas som helt privata eftersom brevens funktion under tidigmodern tid var bredare än senare. De kan ha tjänat som pamfletter inom en begränsad krets av italienska humanister, men har en mera begränsad horisont än de tryckta verken.

Uppgift 1.4

Här frågade vi efter hur de olika texterna kan användas som källor. Också här var det möjligt att lyfta fram olika aspekter.

En observation som gärna skulle finnas med var den att alla texter kan vara användbara för historiker beroende på vilka frågor som ställs och att det således inte är speciellt angeläget att värdera källornas användbarhet utgående från vilken som är mest objektiv eller står närmast någon objektiv sanning.

En annan grundläggande observation gällande användningen av texter som dessa som källa är den att en beskrivning av hur undervisningen *borde* vara beskaffad inte är samma sak som en beskrivning av hur det verkligen fungerade eller kom att fungera (*praxis*). Många av texterna ger ändå också antydningar om hur utbildningen var beskaffad så att säga "bakvägen". Genom att se hur Fedele måste rama in sina anspråk, eller hur Montaigne och Locke med självklarhet lämnar bort kvinnor och manliga icke-ståndspersoner, ser vi något om samhällets och också undervisningens hierarkier.

Betydelsen av att kombinera flera källor för att skapa sig en bild av en situation kunde du också lyfta fram. Du kunde också ha diskuterat i vilken mån det är möjligt att jämföra meningsfullt olika texter ur väldigt olika kontexter och tider.

Du kunde lyfta fram olikheterna i texternas genre och tillkomstsituation och dra slutsatser av detta. I texterna A och B handlar det om brev mellan två personer samt argumentation och övertalning i en snävare krets. Luther, Montaigne, Locke (C, D, H) har påverkat europeiskt och västerländskt tänkande på ett annat sätt än von Schurmann, vilket kan påverka användningen av dem som källor. Luthers text kan ses i kontexten av det lutherska politiska och samhälleliga tänkandet lika väl som den lutherska teologin, Locke kan studeras i sin betydelse för upplysningstänkandet. Stora och berömda personer som ingår i idéhistoriens kanon är ändå inte alltid viktigare eller mera intressanta att studera än aktörer som inte har den positionen. Det kan vara viktigt att se hur gräsrotsnivån tänkte och gjorde. Idéer och normer som tänkts av stora filosofer motsvarar inte alltid hur vardagen eller vardagstänkandet var organiserade.

Texterna kan användas av forskare som studerar idéer och normer om undervisning och utbildning, idéer och normer, och delvis, praxis om mäns och kvinnors roller, rättigheter och möjligheter i samhället och ståndssamhällets hierarkiska ordning. Det här kan vi se i hur normer beskrivs, men också till exempel i vilka möjligheter kvinnor har att uttrycka sig och ta ställning till frågor. Texterna kan självfallen användas för biografisk forskning och många andra undersökningar. Användningsformerna är många och texterna har många undersökningspotential.

Del II

Frågan gällde digerdöden. Du skulle berätta vad den var, hur och vart den spred sig och hur den påverkade livet i Europa. Det här var en bred fråga och det var inte nödvändigt att nämna alla detaljer för att uppnå maximalt antal poäng, men det krävdes att frågans alla aspekter behandlades analytiskt. Vi tittade här efter väl argumenterade och uppbyggda svar i vilka digerdöden identifierades, definierades och tidsbestämde, spridning till och i Europa beskrevs och förklarades, och också påverkan i det europeiska samhället belystes från olika synvinklar. Vi var ute efter mera än enbart en medicinhistorisk beskrivning. Kunskap om ekonomiska, samhällsliga och politiska aspekter eftersöktes också. Delfrågan om hur digerdöden påverkade det europeiska samhället var den mest mångfacetterade och det var därför avgörande i vilken mån den svarande kunde ta ställning också till detta.

Nedan räknar vi upp faktorer som ditt svar kunde ha tagit upp.

- Digerdöden var en pestsjukdom som spred sig som en epidemi i Europa fr.o.m. 1347–48. Det finns flera olika pestsjukdomar, digerdöden handlade sannolikt om böldpest. Sjukdomen berodde på bakterien *Yersinia pestis* som spriddes till människor med löss som levde på råttor. Bakterien förorsakade uppsvällda lymfkörtlar. Stora bölder uppstod i armhålor, på halsen och i ljumskarna. De smittade hostade, kastade upp blod och kunde också förlora sin syn.
- Dödligheten var stor, vanligen dog varannan smittad person inom fem dagar. Sjukdomen kunde också spridas som s.k. lungpest, då spreds den då insjuknade personer nös och hostade och den vägen spridde bakterien.
- Sjukdomen spreds till Europa från trakterna kring Kaspiska havet, sannolikt först med skepp till Genua som var en av de italienska stadsstaterna med livlig handel österut. Epidemin var inte enbart en europeisk tragedi, den drabbade också befolkning i Mellanöstern, Persien och Kina. En del av nomadbefolkningen i Asien var immun mot sjukdomen. De hade också lärt sig att vara försiktiga med döda djur på ett sätt som européerna inte var.
- Digerdöden spridde sig vidare från de italienska stadsstaterna. Den spreds först till Medelhavets andra hamnstäder då genuesarna flydde sin stad i skräck med skepp och då tog smittan med sig. Under de följande åren spreds sjukdomen över hela den europeiska kontinenten och brittiska öarna. Också Norden drabbades, förutom Island som låg tillräckligt isolerat. (Dagens) Norge och Sverige drabbades hårdare än (dagens) Finland. Handelskontakter, skeppsfart och befolkningstäthet påverkade spridningen. Vissa städer, som Milano och Nürnberg, lyckades utestänga sjukdomen genom att helt enkelt stänga städerna som var omgärdade av murar.
- God hygien, till exempel handtvätt, hade kunnat stävja smittans spridning, men i det medeltida Europa hade man inte sådan kännedom och förståelse för vad sjukdomar berodde på och hur de spreds.
- Digerdöden höll Europa i sitt grepp under ungefär fem år och det har beräknats att en tredjedel av den europeiska befolkningen, minst 20 miljoner, strök med. Dödligheten var störst i städerna och minst i glest bebyggda, avlägsna trakter.
- Epidemin var en ekonomisk och samhällslig katastrof i Europa. Många områden ödelades fullständigt, vilket ledde till ekonomisk tillbakagång som tog många år att komma över.
- Digerdöden var också mentalt en stor katastrof. Den medicinska kunskapen vid den här tiden förstod sig inte på sjukdomens orsaker eller hur smitta spreds. Människorna kunde inte förstå eller förklara det som skedde. Städerna fylldes av döda kroppar, stanken och de förvridna kropparna

skapade skräck och också till likgiltighet och passivitet. Många präster och läkare vägrade stiga in i hus där pesten slagit till. En del menade att epidemin var Guds straff, andra förklarade den med förskämd luft (miasma-teorin). De så kallade flagellanterna försökte blidka Gud som enligt dem straffade människorna med sjukdomen genom att straffa sig själva. De vandrade i långa led piskande varandra. Döden och dödsskildringar dominerade starkt den medeltida kulturen, inte minst på grund av digerdödens upplevelser. Dödsdans-temat (*danse macabre*, människor som förs bort av döden personifierad av benrangel) är allmänt i den medeltida konsten och diktningen. Digerdöden och dess fasor utgör också fonden till den italienska författaren Giovanni Boccaccios verk Decamerone som utkom 1350–1353.

– Ett annat sätt att förklara epidemin var att säga att det var judar som stod bakom sjukdomen. Epidemin ledde därför till antisemitism och förföljelse av judar.

– Då en tredjedel av Europas befolkning dog uppstod brist på arbetskraft, och effekten blev paradoxalt delvis positiv för en del av dem som överlevde. I England bland annat såg lantarbetarna såg sin chans att kräva bättre arbetsförhållanden och avskaffande av livegenskap. Livegenskapen kom att försvinna i Västeuropa som en följd av den förödelse och brist på arbetskraft som digerdöden hade lett till. När folkmängden sjönk fanns det mera odlingsmark kvar och färre att föda. Böndernas kost förändrades så att andelen kött steg. Lantarbetarens reallön var enligt beräkningar högre i Västeuropa på början av 1400-talet högre än under senare århundraden.

– I städerna ledde den lägre folkmängden först till sänkta löner och konkurrens eftersom efterfrågan på handelsvaror sjönk. Det här ledde till att borgarnas yrkeskårer slog ännu större vakt om sina rättigheter mot nykomlingar än tidigare. Flera italienska städer drabbades av stor ekonomisk depression då handeln gick ner. Det var inte bara den europeiska handeln som påverkats av epidemin, utan också den islamska världen som man handlat med förlamades av pesten. De europeiska städerna kom först på 1400-talet över den ekonomiska kris som digerdöden föranlett. Folkmängden återställdes först på början av 1500-talet. Även om den stora epidemin ebbade ut på mitten av 1300-talet kom det tidvis nya mindre utbrott.

Del III

I den här uppgiften frågade vi om reformationen. Uppgiften hade två delar, först undrade vi varför och hur reformationen skedde (och detta handlade om en centraleuropeisk kontext), och sedan flyttades vi fokus till det svenska riket och ville veta hur det svenska samhället påverkades. Ett gott svar uppmärksammar båda delarna, och inkluderar så klart Finland i 1500-talets Sverige.

Det här är beståndsdelar som på ett eller annat sätt fanns med i det goda svaret:

– Den 31 oktober 1517 hängde Martin Luther upp sina teser på latin som tog ställning till avlatshandel och korruption inom kyrkan. Luther eftersträvade reform och en återgång till den ursprungliga och sanna läran som den hade uppenbarats i Bibeln. Han var inte ute efter att dela kyrkan och skapa en ny tro, men det kom att bli resultatet. Luther riktade sig inte heller först till ett brett folklager med sin kritik, men redan under hans egen levnad kom teserna att spridas på folkspråk inom det tyska språkområdet.

- Luthers kritik av katolska kyrkan, korruption, påvens makt med mera hade en bakgrund i tidigare reformrörelser inom kyrkan. Den engelska teologen John Wycliffe (1300-tal) och tjecken Jan Hus/Johannes Huss (1400-tal) hade under tidigare århundraden riktat kritik bl.a. mot påvens makt och båda hade dömts för kätteri.
- Luther förklarades fredlös men fick beskydd av kurfursten Fredrik III av Sachsen. Under den tid han vistades under kurfurstens beskydd översatte han Nya testamentet till tyska och skrev flera teologiska och polemiska skrifter.
- Tron som grund för frälsning (inte goda gärningar och t.ex. inköp av avlatsbrev), den kristnes plikt och förmåga att själv ta till sig Guds ord som uppenbarats i Bibeln, avskaffande av tron på helgon och påven som mellanhänder mellan den kristne och Gud/frälsning, förkastande av institutionaliserad bikt, klosterlöften och celibat m.m. hör till det lutherska tänkandet.
- Reformationen var inte enbart en teologisk och kyrklig reformrörelse, utan också en process med starka politiska och ekonomiska bevekelsegrunder. Det handlade om makt och maktkamp. Påvens och kyrkans makt över världsliga makten var stor och många furstar och andra världsliga härskare kunde använda reformationen som ett medel att ta över kyrkans makt och funktioner, och också kyrkans ekonomiska medel. Världsliga institutioner – städer och stat – tog på de protestantiska områdena över allt fler administrativa uppgifter som kyrkan förvaltat och skött. På ett folkligt plan ledde Luthers förkunnelse också till bondeuppror då bönderna såg ett möjligt frihetsbudskap, men Luther själv reagerade negativt på bondeupproren och förkastade dem. Han stödde den världsliga makten och betonade ordningen.
- Den västliga kyrkan delades i två, i den katolska kyrkan och den protestantiska kyrkan som i sig kom att bestå av flera olika trosriktningar: den reformerta eller kalvinistiska läran efter Jean Calvin, anglikanska kyrkan i England och den evangelisk-lutherska kyrkan som spreds särskilt i det tyska området och i de nordiska rikena Danmark och Sverige. Södra Europa förblev katolskt, medan Centraleuropa och norra Europa i hög grad övergick till de protestantiska läroarna. Polen är ett undantag. Delningen av Västkyrkan kan sägas ha skapat en brytning i en europeisk enhetskultur. Delningen av kyrkan ledde till flera år av religionskrig som pågick in på 1600-talet.
- Reformationen påverkade också vetenskapen och konsten. Eftersom protestanterna trodde på allas rätt och plikt att bilda en personlig Gudsrelation och själv läsa och tolka Guds bud genom Bibeln ledde reformationen till utveckling av folkspråken som skriftspråk och en spridning av tryckt (särskilt religiös) litteratur. Läskunnighet blev en protestantisk dygd och förmågan att läsa åtminstone tryckt andlig skrift lärdes ut.
- I det protestantiska Europa ledde förkastandet av helgonkult och tron på ordet till en utarmning av den visuella världen. Särskilt inom den reformerta kyrkan var inställningen till bilder starkt negativ, så kallade bildstormare förstörde bilder med våld. Då kloster lades ned försumrades också den lärda kultur som odlats inom klosterväsendet.
- I den katolska världen och inom den katolska kyrkan ledde reformationen till det som kallas den katolska reformationen eller ”motreformationen” som dels reformerade delar av den katolska kyrkan, dels riktades mot den protestantiska reformationens läror och praktiker. Då protestantiska läroarna hade satt stor tonvikt vid ordet byggde den katolska kyrkan en Gudsrelation som också tog avstamp i bilder och känslor. Barockarkitekturen blev särskilt storslagen i den katolska världen. Klosterväsendet och de andliga ordnarna utvecklades och nya skapades som till exempel jesuitorden vars inflytande spreds globalt också till Kina och Latinamerika med de katolska kolonialmakterna.

– I Sverige och i Danmark spreds den lutherska tro tidigt med stöd av kungamakten. Man brukar tala om furstereformation. Också här är en maktkamp mellan den världsliga makten och den världsliga i centrum av processen.

– Gustav Vasa blev Sveriges kung 1523. Det svenska riket lösgjordes från dansk kontroll bland annat med hjälp av pengar som lånats av borgarna i hansestaden Lübeck. Gustav Vasa inledde reformeringen av centralmakten och förvaltningen. Den högsta makten gavs till kungen och hans ättlingar i och med införandet av arvkungarike. Det här var dyrt och Gustav Vasa behövde mera pengar än vad tidens skatteuppbörd kunde inbringa. Kyrkan var däremot rik, och inflytelserik. Vid riksdagen i Västerås genomdrev Gustav Vasa införandet av reformationen och den lutherska tron. Biskoparna förlorade sin politiska makt, kungen ställde kyrkan under kungamakten och skilde den från påvens makt. Gustav Vasa följde de lutherska läror som spridit sig till Sverige med studenter som återvänt efter studier vid tyska universitet där den nya tron slagit rot.

– Vid mitten av 1500-talet hade hälften av kyrkans egendom förflyttats till kronans (statens) egendom. Kyrkan förlorade rätten att samla in s.k. tionde från församlingsmedlemmarna, men i stället betalade kronan lön till prästerna. Tiondet omvandlades till kronoskatt. Beskattningen i riket blev strängare. Kyrkan organiserades på ny grund med kungens som överhuvud. Biskoparna och domkapitlen bibehölls i Sverige, men klostren stängdes. Det sista klostret som stängdes i det område som i dag är Finland var Birgittinerklostret i Nådendal 1591. Införandet av protestantisk tro och lutherska praktiker skedde således under en längre tid. Under Gustav Vasas efterträdare, och särskilt Johan III, gjordes försöka att närma den lutherska och katolska kyrkan genom olika kompromisser. Efter Johan III:s död minskade denna riktning i kraft, men många katolska seder och bruk förblev i användning på en folklig nivå.

– Den centrala svenska reformatorn var Olaus Petri, som översatte Bibeln till svenska, och hans bror Laurentius Petri. Mikael Agricola brukar kallas Finlands reformator. Han var biskop i Åbo. Agricola översatte Nya och gamla Testamentet till finska och skrev också en ABC-bok för finska språket.